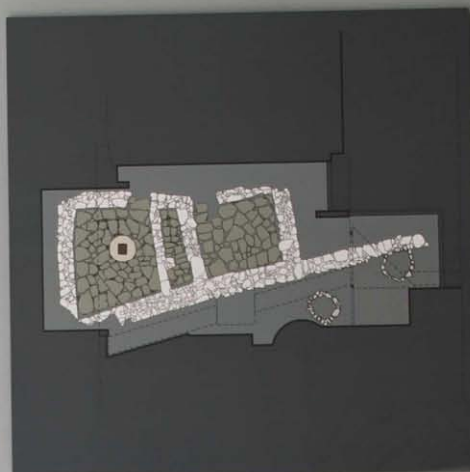

Katarinahospitalets ruin

- tiltak i forbindelse med avdekking av murverk

Øvre Dreggsalmenningen 2, 5003 Bergen Kommune
Gnr. 165, Bnr. 1124

Saksnr.: 200012642-207

Byantikvaren
2010

BERGEN KOMMUNE

Forsideillustrasjon:

Foto av deler av ruinen og informasjonsskilt i ruinrommet (foto: Byantikvaren i Bergen 2010).

Forord

På oppdrag fra Riksantikvaren (Saksnr.: 200012642-204) har Bergen kommune ved Byantikvaren avdekket og sikret en mur og to brønner/kummer i middelalderruinen *Katarinahospitalet* (id. 91566¹) i Bergen. Ruinen er fredet etter Kulturminnelovens § 4. Eiendomsbesitter av ruinen er Bergen Bolig og Byfornyelse (BBB), Bergen kommune, som eier og driver serviceboliger over ruinanlegget.

Tiltaket er finansiert av Riksantikvaren gjennom prosjektet *Bevaring av Ruiner fra middelalderen* og inngår i Bergen kommune sin *Handlingsplan for håndtering av Bergens middelalderruiner* (Saksnr.: 200601697-25/61).

Siri Myrvoll
byantikvar

Heming Hagen
rådgiver/arkeolog

¹ Identitesnummer i Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR KLIMA,
MILJØ OG BYUTVIKLING

Saksnr: 200012642-207

Saksbehandler: HEMH

Delarkiv: SARK-3620

Innholdsfortegnelse:

1.0 Innledning og bakgrunn	s. 7
2.0 Katarinahospitalet i middelalderen	s. 9
3.0 Skjematisk oversikt over tidligere tiltak i Katarinahospitalets ruin	s. 10
4.0 Målsetting og metoder	s. 10
5.0 Avdekking og sikring av murverk og kummer/brønner	s. 11
5.1 Mur K26	s. 11
5.2 Struktur K39	s. 14
5.2.1 Funn av keramikk	s. 15
5.3 Struktur K13	s. 17
6.0 Oppsummering	s. 18
7.0 Litteratur	s. 19
8.0 Vedlegg	s. 19

1.0 Innledning og bakgrunn

Tiltaket gjelder avdekking, istandsetting og sikring av murverk i middelalderruinen etter Katarinahospitalet i Bergen.

Katarinahospitalets ruin har de senere årene vært gjennom et større istandsettingsprosjekt i regi av Byantikvaren i Bergen med utførende konsulent Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) i samarbeid Byggvedlikeholdsavdelingen i Bergen kommune (Hommedal 2001, 2005). I forbindelse med istandsettingen ble det oppført et vernebygg av glass over brorparten av ruinen (fig. 1). En mindre del, en mur samt to strukturer som er tolket som brønner i nordlig del av anlegget, ble ikke omfattet av konserveringen da oppføring av deler av vernebygget ble forsinket. For å unngå at denne delen ble eksponert for vær og vind ble det dekket til med filtduk og sand, og brønnene sikret med treplater (fig. 2). Vernebygg over gjeldende parti ble oppført senere men murverket her er aldri avdekket og konservert. Katarinahospitalets ruin ble offisielt åpnet for publikum i desember 2004.

Fig 1. Vernebygget over Katarinahospitalets ruin ut mot Dreggsalmenningen i Bergen (foto: Byantikvaren 2010).

På oppdrag av Byantikvaren utarbeidet NIKU en tilstandsvurdering i 2007 hvor det ble anbefalt å eksponere de tildekkede murene, samt å utføre sikring og konserveringstiltak (Hommedal 2007).

Byantikvaren søkte Riksantikvaren i februar 2010 om midler til å utføre tiltak med sikte på å avdekke og sikre det tildekkede murverket (saksnr. 200012642-202). Søknaden ble innvilget mars 2010 (saksnr. 200012642-204) og i mai 2010 ble tiltaket utført av Byantikvaren i samarbeid med Bergen Kirkelige Fellesråd ved murer Arvid Grindheim. Arkeolog Heming Hagen ved Byantikvarens kontor har foretatt dokumentasjon og forfattet rapporten.

Tiltaket har bestått i:

- avdekking av tildekket murverk,
- sikring, konservering
- dokumentasjon

Fig 2. Bildet viser murverket i nordvestlig del av Katarinahospitalets ruin før tiltaket i mai 2010. Murverk og brønner (markert med piler) var da dekket til med filtduk og sand (foto: Byantikvaren 2010).

Vi takker for godt samarbeid med Bergen kirkelige fellesråd v/ Sverre Faugstad og Arvid Grindheim, og nyttige innspill fra førsteamanuensis Alf Tore Hommedal ved Bergen

Museum, Universitetet i Bergen. Takk også til seniorrådgiver Inger-Marie Aicher Olsrud som har vært kontaktperson hos Riksantikvaren under tiltaket.

2.0 Katarinahospitalet i middelalderen

Katarinahospitalets ruin antas å være restene etter en steinbygning som ble oppført som kirke og hospital for kvinner, like ved Mariakirken på Sandbro, på midten av 1200-tallet. Kong Håkon Håkonsson (1232-1257) var antagelig byggherre og finansierte institusjonen. Hospitalet er første gang nevnt skriftlig i den samtidige Håkon Håkonssons saga (Hommedal 2001:16). Kong Magnus Lagabøte flyttet hospitalet og den tilliggende kirken til Vågsbunnen i andre halvdel av 1200-tallet (Helle 1982:78). Det er ikke klart hvilken funksjon bygningene ved Sandbro fikk etter flyttingen.

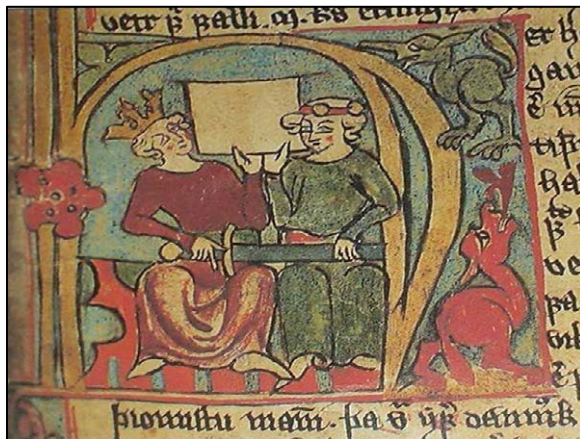
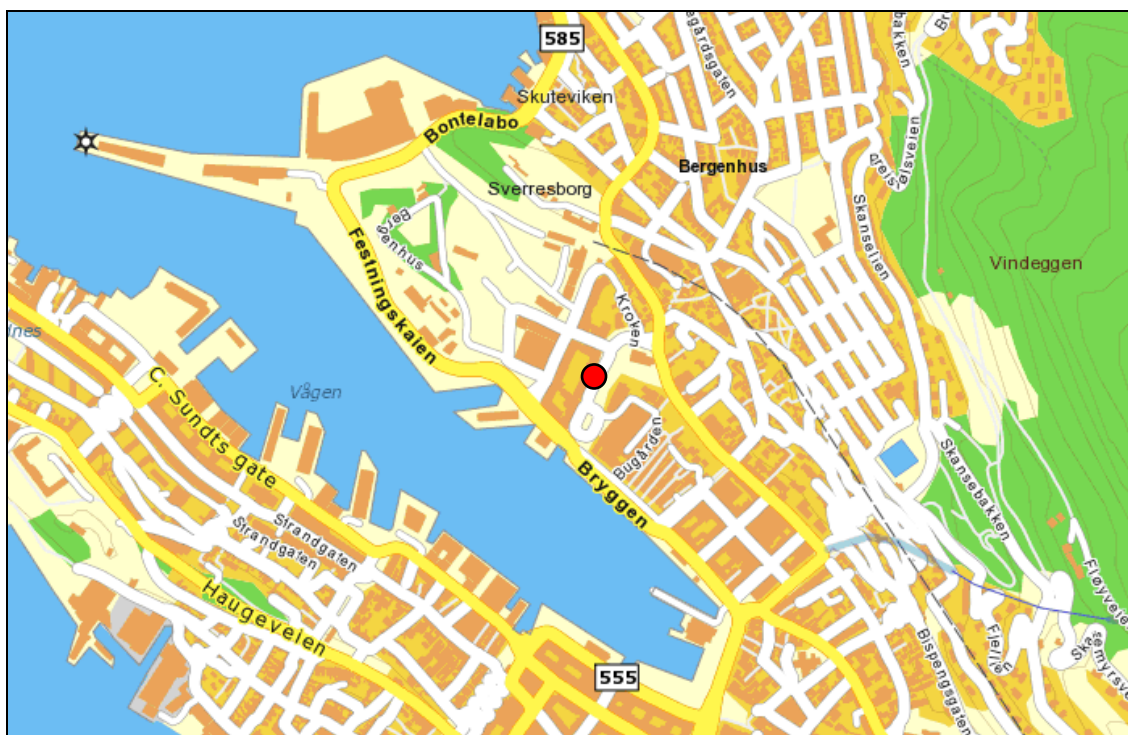

Fig 3. Håkon Håkonsson oppførte Katarinahospitalet i Bergen på midten av 1200-tallet. Her er han og sønnen Magnus avbildet i det islandske manuskriptet Flateyjarbok fra 1300-tallet (Kilde: Flateyjarbók).

Figur 4: Sentrum av Bergen med lokaliseringen av Katarinahospitalet markert med rød prikk (Kilde: Gule sider kart).

3.0 Skjematisk oversikt over tidligere tiltak i Katarinahospitalets ruin

Nedenfor følger en skjematisk oversikt over ulike tiltak i ruinen fra den ble påvist og fram til i dag (tabell 1).

Årstall	Ansvarlig	Tiltak
1973/-73	Egil Reimers, Middelaldersamlingen, Historisk museum (Bergen Museum).	Bygningsrestene etter Katarinahospitalet blir første gang påvist og det foretas en nødgravning.
1986	Andrzej Golembnik, Riksantikvarens utgravningskontor.	Arkeologisk utgraving i ruinen. Ruinen dekkes med sand etter utgravningene.
2001	Alf Tore Hommedal og Rory Dunlop, NIKU.	Forprosjekt for tilrettelegging for tømning av ruinen for sand og konservering av murverket. NIKU-rapport 2001.
2002/-05	Alf Tore Hommedal, NIKU.	Tømning, konservering og sikring av murverket. Oppføring av vernebygg over ruinen. Årlige rapporter om framdrift. Utførende konsulent var Byggvedlikeholdsavdelingen i Bergen kommune ved murer Arvid Grindheim. Flere NIKU-rapporter 2002-2005 (prosjekt 1561703).
2005	Hege Agathe Alisøy, Byantikvaren	Rapport om sprøyting av vegetasjon/begroing i murverket i ruinen.
2007	Alf Tore Hommedal, NIKU.	Tilstandsvurdering av ruinen. NIKU-rapport 2007 (prosjekt 1562670).
2010	Heming Hagen, Byantikvaren	Avdekking og sikring av gjenstående murverk og brønner. Utførende konsulent: Bergen Kirkelige Fellesråd v/ murer Arvid Grindheim.

Tabell 1: Skjematisk oversikt over tiltak i Katarinahospitalets ruin. Se litteraturliste bak i rapporten for henvisninger til kilder og rapporter.

4.0 Målsetting og metoder

Målsettingen med tiltaket har vært å avdekke tildekket murverk i ruinen og tilrettelegge, sikre og rense dette. Etter at arbeidet er utført framstår Katarinahospitalets ruin som ferdig konservert og tilrettelagt. Det understrekes likevel at framtidig regelmessig vedlikehold og skjøtsel av ruinen og omgivelsene rundt er nødvendig for å ivareta kulturminnet.

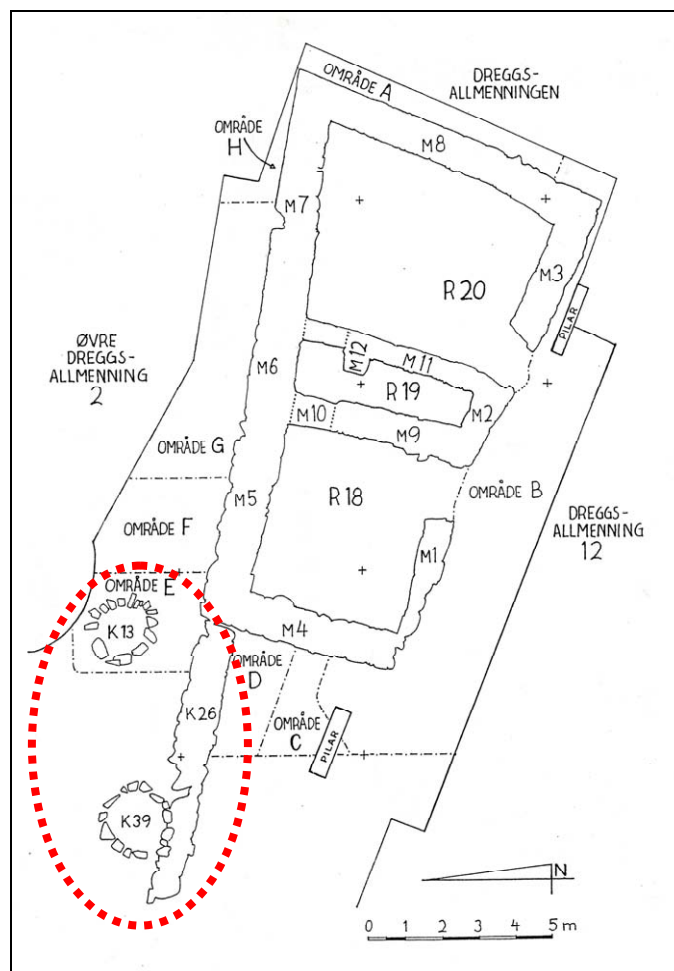
Sand og filtduk over murverket ble fjernet og murene renses med maskinstøvsuger. Løs stein langs kantene rundt brønnene/kummene ble festet. Ettersom det dreier seg om tørrmurer ble det ikke brukt bindemiddel. Murverk og arbeidsoperasjoner ble fotodokumentert digitalt.

Fotoene er tilgjengelig ved å kontakte forfatteren av rapporten

(heming.hagen@bergen.kommune.no). Murverket ble tegnet i felt (se fig. 6,7,9,14).

5.0 Avdekking og sikring av murverk og kummer/brønner

Tiltaket ble utført i perioden fra 10. til 19. mai 2010.

Figur 5: Grunnplanen i Katarinahospitalets ruin med nummerering av rombenevnelser (R), murer (M) og brønner (K). Stiplet linje viser området som ble berørt av tiltaket (Kilde: Hommedal 2001).

5.1 Mur K26

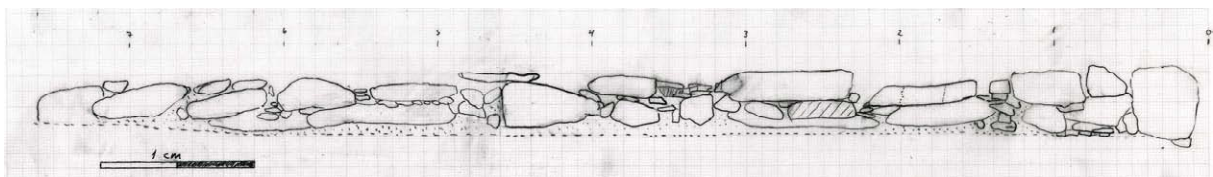
K26 var en øst-vest gående tørrmurt mur uten spor etter kalk i fugene. Den målte 7,7 m i lengde, 35cm til 30cm høyde og ca 70cm bredde. Muren bestod av to murskift med bruddstein og pinning med hovedsaklig flat småstein. Noe av de større steinene var brannskadet med forvitring og sprekkdannelser. Murlivet var kun eksponert mot sør ettersom det mot nord var skjult av masser/kulturlag opp til murkronen. Nivået nord for muren ligger altså ca 0.5m høyere enn sør for muren (figur 9). Over massene på nordsiden av muren var det lagt filtduk med ca 10 cm sand over. Muren K26 hviler på trepæler og organisk kulturlag på opptil 1m i tykkelse (Hommedal 2001:7).

Filtduk og sand over muren ble fjernet og murverket dokumentert og systematisk rensert med maskinstøvsuger.

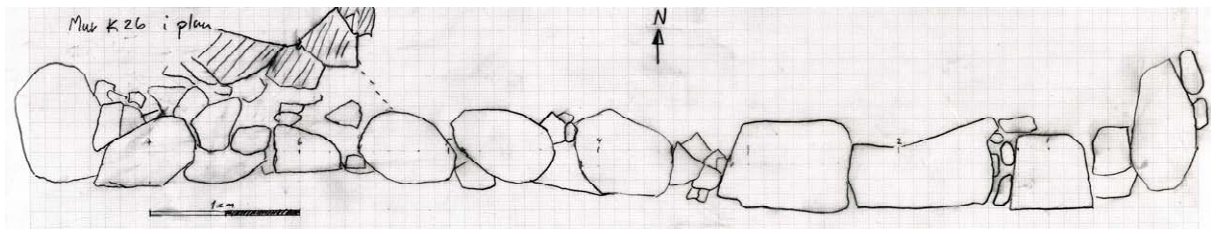
Funksjonen til muren er usikker. Det kan dreie seg og rester av en gjerdemur i tilknytting til Katarinahospitalet (pers.med. Alf Tore Hommedal). Østlig del av muren K26 har ikke forband med mur M4 i Katarinahospitalets vestvegg (se figur 5).

Figur 6: Murliv (K26) mot nord etter avdekking og rensing. Muren er tørrmurt (Foto: Byantikvaren 2010).

Figur 7: Profiltegning av mur (K26) mot nord.

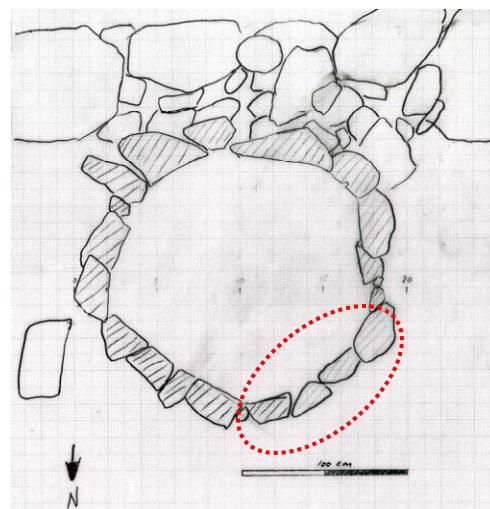
Figur 8: Plantegning av mur (K26) Skravert stein tilhører struktur K39.

Figur 9: Mur K26 med kummene i bakgrunnen etter at konserveringen er gjennomført. K39 til venstre og K13 til høyre i bakgrunnen (Foto: Byantikvaren 2010).

5.2 Struktur K39

Struktur K39 tangerte østlig del av mur K26, på nordsiden. Det dreier seg om en sirkulær kum med en innvendig diameter på 1,5m og 1,75m dybde. Steinen i kummen var sprengstein av uregelmessig størrelse. Det ble ikke påvist bindemiddel i fugene. Murverket var rotete og veggene på innsiden ujevne. Bunnen av kummen var dekket av skrot og stein. Et mindre parti i kanten, mot nord, var rast ut (figur 10).

Figur 10: Plantegning av K39. Stiplet viser område som var rast ut.

Murverket i kummen ble rensset med maskinstøvsuger (figur 11). Kanten ble så sikret ved at stein ble festet uten bruk av bindemiddel. Det utraste partiet i kanten ble reparert. Sand ble deretter påført inntil kanten omkring kummen. For å sikre at ingen skal falle ned i kummen ble den foret med filtduk og fylt med leca-kuler (figur 12). Det ble deretter støpt et ca 5cm tykt lokk og påført et tynt sandlag (figur 13).

Figur 11: Mur (K39) mot nord etter avdekking og rensing. Muren er tørrmurt (Foto: Byantikvaren 2010).

Figur 12: K39 ble foret med duk og fylt med leca-kuler (Foto: Byantikvaren 2010).

Figur 13: For å sikre kummen ble det støpt et lokk med betong over leca-kulene (Foto: Byantikvaren 2010).

5.2.1 Funn av leirgodskeramik

Ved kanten av K39 mot sør (se figur 15) ble det funnet to keramikkfragmenter som passet sammen. Det dreier seg om bunnen av en rødbrun kokepotte uten dekor men med glaser på innsiden og utsiden. Slike pottar kalles stjerterpottar og ble produsert fra slutten av 1400-tallet og framover. Funnet er innlevert til Bergen museum.

Figur 14: Bunnen av stjerterpotten som ble påvist like ved kanten av kummen K39 (Foto: Byantikvaren 2010).

Figur 15: Ferdig resultat; struktur K39 mot nord etter avdekking, rensing og sikring. Gul pil viser hvor keramikkfragmentene ble funnet (Foto: Byantikvaren 2010).

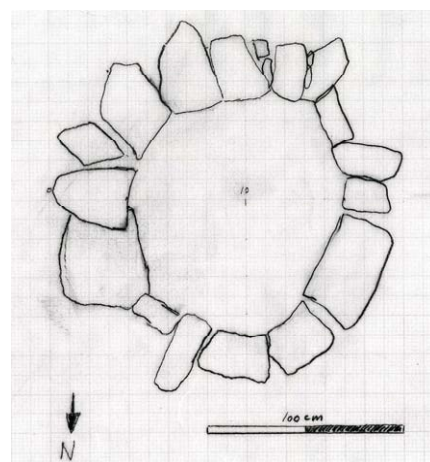
Figur 16: Ferdig resultat etter avdekking og sikring; muren K26 til venstre, kummen (struktur K39) lengst bak og struktur K13 til høyre. Bildet er tatt mot vest (Foto: Byantikvaren 2010).

5.3 Struktur K13

Struktur K13 var en tørrmurt brønn, alternativt en kum, med en innvendig diameter på 1,1m og en dybde på 1,2m. Bunnen var dekket av sand, stein og skrot. Innsiden var ikke helt sirkulær og det ble påvist et tydelig vertikalt skjøte i murverket mot vest, noe som kan tyde på at brønnen på et tidspunkt har vært reparert eller bygget om. Steinen i murverket var noe forskjellig fra K39 ettersom det ikke er entydig at det var sprengstein som var benyttet. Murverket var også murt mer regelmessig og med mindre bruk av småstein enn i K39.

Figur 17: Struktur K13 før rensing og sikring (Foto: Byantikvaren 2010).

Figur 18: Plantegning av K13.

Strukturenes ulike karakter indikerer at struktur K39 og K13 tilhører ulike faser. Begge strukturene er antagelig etterreformatoriske (Hommedal 2005).

Murverket i K13 ble rensset og kanten sikret ved at løs stein ble festet uten bruk av bindemiddel. Deretter ble strukturen foret med filtduk og fylt med leca-kuler og et lokk av betong, med sand over. Det ble også påført sand inntil murkronen omkring kanten.

Figur19: Ferdig resultat; struktur K13 mot nord etter avdekking, rensing og sikring. Muren er tørrmurt (Foto: Byantikvaren 2010).

6.0 Oppsummering

På oppdrag fra Riksantikvaren (Saksnr.: 200012642-204) har Bergen kommune ved Byantikvaren avdekket og sikret en mur og to brønner/kummer i middelalderruinen *Katarinahospitalet* (id. 91566²) i Bergen. Muren og kummene er antagelig etterreformatoriske. Det ble funnet keramikkfragmenter av en stjerterpote i tilknytting til struktur K26.

² Identitesnummer i Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase

7.0 Litteratur

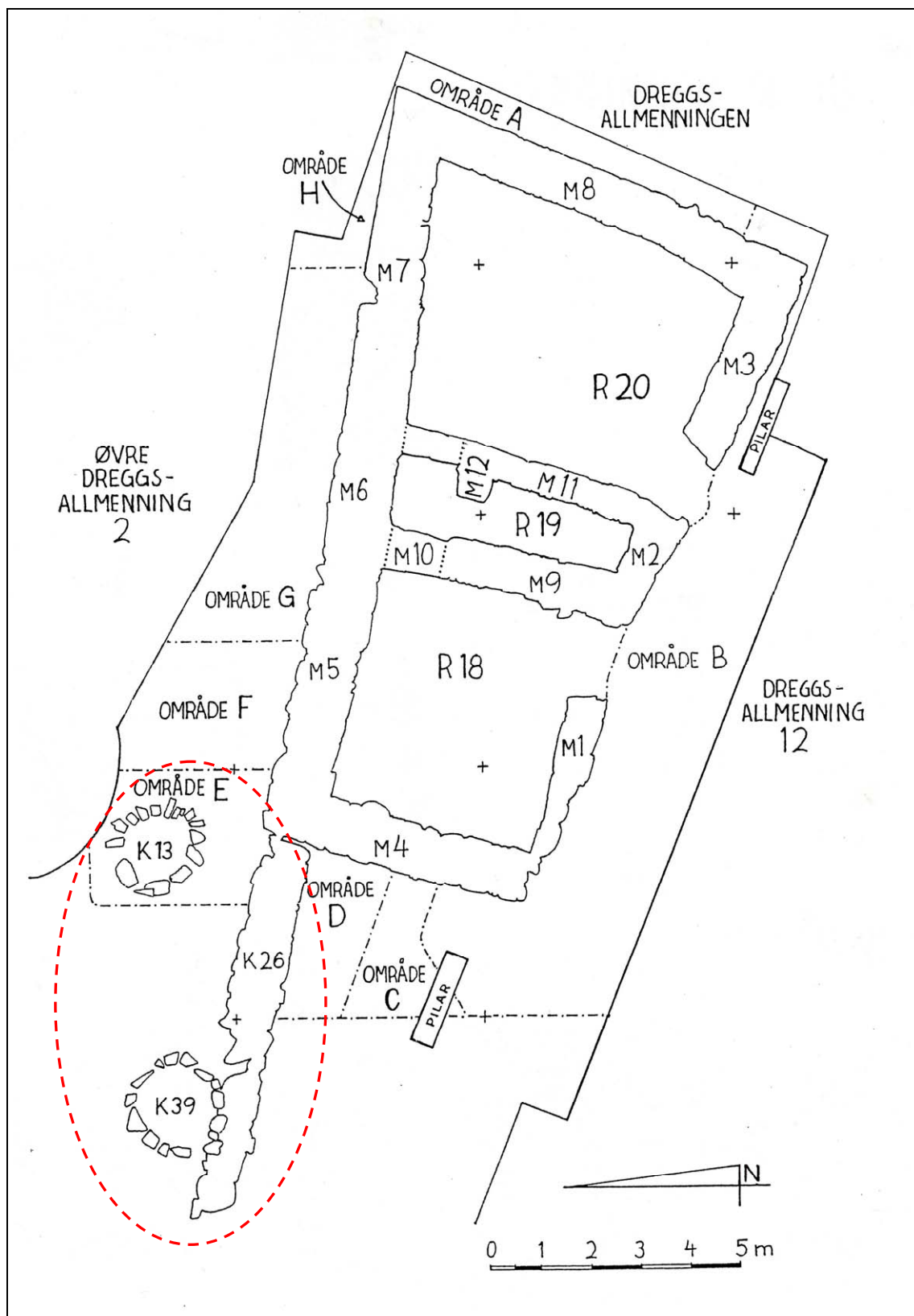
- Alisøy, Hege Agathe 2005. *Rapport om sprøyting av ruinen "Katarinahospitalet," Bergen*. Byantikvaren, Bergen Kommune, 2005.
- Dunlop, Rory og Alf Tore Hommedal 2001: *Katarinahospitalet i Bergen. Forprosjekt for videre tilrettelegging for tømning og konservering av ruinen*. NIKU-rapport. I Riksantikvarens arkiv.
- Golembnik, Andrzej 1994: *Report on the excavations at Dreggsalmenning 14-16*. Riksantikvarens utgravningskontor for Bergen. Bergen. I Riksantikvaren Distriktskontor Vests arkiv.
- Helle, Knut 1982. *Bergen bys historie*. Bind 1. Universitetsforlaget. Bergen.
- Hommedal, Alf Tore 2002: *Ruinen "Katarinahospitalet", Bergen. Overvakings- og konserveringsarbeid, 2002*. I: NIKU Arkivrapport 8-2004. Distriktskontor Bergen.
- Hommedal, Alf Tore 2003: *Ruinen "Katarinahospitalet", Bergen. Overvakings- og konserveringsarbeid, 2003*. I: NIKU Arkivrapport 8-2004. Distriktskontor Bergen.
- Hommedal, Alf Tore 2004: *Ruinen "Katarinahospitalet", Bergen. Overvakings- og konserveringsarbeid, 2004*. I: NIKU Arkivrapport 8-2004. Distriktskontor Bergen.
- Hommedal, Alf Tore 2005: *Ruinen "Katarinahospitalet", Bergen. Overvakings- og konserveringsarbeid, 2005*. I: NIKU Arkivrapport 6-2005. Distriktskontor Bergen.
- Hommedal, Alf Tore 2007: *Ruinen "Katarinahospitalet", Bergen. Tilstandsvurdering, 2007*. I: NIKU Arkivrapport 50-2007. Distriktskontor Bergen.
- Reimers, Egil 1973: *"Nødgravning i tomten for Dreggsalmenning 10-12"*. Maskinskriven rapport (10 s. + vedlegg). I Bergen Museum, Middelaldersamlingens arkiv.

8.0 Vedlegg

- Vedlegg 1: Grunnplanet i Katarinahospitalets ruin med nummerering av rombenevnelser (R), murer (M) og brønner (K) (Kilde: Hommedal 2001).
- Vedlegg 2: Lokalitetsrapport fra Askeladden, Riksantikvarens database for kulturminner.

VEDLEGG

Vedlegg 1: Grunnplanet i Katarinahospitalets ruin

Grunnplanet i Katarinahospitalets ruin med nummerering av rombenevnelser (R), murer (M) og brønner (K). Stiplet linje angir område for gjeldende tiltak (Kilde: Hommedal 2001).

Lokalitet - 95166 - Kirkested - Kirkested - Katarinahospitalet

Klassifisering

Kategori: Kirkested **Art:** Kirkested
Undergruppe (oppr.funk):
Hovedgruppe:

Stedfesting

Fylke: Hordaland **ØK-kart:** AG056-5-2
Kommune: Bergen
Gårdsnavn: Øvre Dreggsalmenningen
Topografisk nummer: 248 **Topografisk navn:** Bergen
Museumsdistrikt: Bergen Museum

Eiendomsopplysninger

Eiendom 1

Kommune: Bergen **Eiere:** [BERGEN KOMMUNE](#)

Gnr: 167 **Festenr:** 0
Bnr: 1579 **Seksjonsnr:** 0
Bruksnavn: ØVRE DREGGSALMENNINGEN

Eiendom 2

Kommune: Bergen **Eiere:** [BERGEN KOMMUNE](#)

Gnr: 167 **Festenr:** 0
Bnr: 1695 **Seksjonsnr:** 0
Bruksnavn:

Eiendom 3

Kommune: Bergen **Eiere:** [BERGEN KOMMUNE](#)

Gnr: 167 **Festenr:** 0
Bnr: 1695 **Seksjonsnr:** 0

Geometri

Koordinatsystem: (23) UTM sone 33 (EUREF89/WGS84)
Nord: 6735047.6 **Øst:** -31980.3
Metadata på digital stedfesting:

Geometri datert: 02.12.2005
Målemetode: 55 Dig.bord fra papirkopi
Nøyaktighet (cm): 200

Oppretting og ansvar

Registrert

Dato: 02.12.2005
Utført av: A-L. Eriksson
Registreringstype: Andre
Ansvarlig etat:
Instans:

Utfyllende opplysninger

Kilder (litteratur m.m.):

Liden,H-E.- Magerøy,E.M.: Norges kirker. Bergen Bd 1. 1980. Innberetning 1993-94.

Beskrivelse:

Ruiner etter Katarinahospitalet, avdekket i 1970-årene N for Dreggsalmenningen. Hospitalet grunnlagt av Håkon Håkonsson. 1266 ble hospitalet flyttet til nær Allehelgens kirke og hadde plass for 20 kvinner. Kirken en av de kongelige kapellene. På 1500-tallet til 1781 brukt som tysk fattighus. Revet i 1874.

Terrengbeskrivelse:

Bymiljø

Orientering:

V for Mariakirken, på eidet mellom byområdet og Holmen.

Merknad:

---17.01.2006: Dobbeltført Idnr 84765 slettet

Tilhørende enkeltminner

 1 Ruin (middelalder) AUT

Vernestatus for lokalitet

Vernetype: Automatisk fredet
Lovgrunnlag: Kulturminneloven av 1978
Paragraf: 4a
Vernedato: 02.12.2005
Tinglystdato:

Sikringssone

Beskrivelse:
Vernetype: Automatisk fredet
Lovgrunnlag: KML
Paragraf: 6
Sikringssone på: 5 meter
Vernedato: 02.12.2005

Enkeltminne - 95166-1 - Arkeologisk enkeltminne - Ruin (middelalder) - Katarinahospitalet

Klassifisering

Kategori:	Arkeologisk enkeltminne	Art:	Ruin (middelalder)
Opprinnelig funksjon:	Helse, pleie		
Hovedgruppe:	Organisert/offentlig virksomhet		
Status:			

Stedfesting

Fylke:	Hordaland
Kommune:	Bergen

Eiendomsopplysninger

Kommune:	Bergen	Eiere:	BERGEN KOMMUNE
Gnr:	167	Festenr:	0
Bnr:	1695	Seksjonsnr:	0

Geometri

Koordinatsystem: (23) UTM sone 33 (EUREF89/WGS84)

Nord:	6735047.6	Øst:	-31980.3
--------------	-----------	-------------	----------

Metadata på digital stedfesting:

Geometri datert:	02.12.2005
-------------------------	------------

Datering

Datering:	Høymiddelalder	Metode:	Skriftlig kilde
Eksakt datering:	Midt 1200-tall	Kvalitet:	Dokumentert

Utfyllende opplysninger

Beskrivelse:

Hovedbygning til Katarinahospitalet. Rektangulær steinbygning på 15 x 8 m, delt i 3 rom, et av disse trolig kapell. I murverket innmurte loddrette tømmerstokker. Lite igjen av middelaldermurverk.

Undersøkelser:

1971-72: Ark. utgr. 1986: Utgr. og overdekking med provisorisk bygg. 1990: Utgr., konservering og overdekking med sand.

Vernestatus for enkeltminne

Vedlegg 2: Lokalitetsrapport fra Askeladden

Vernetype: Automatisk fredet
Lovgrunnlag: Kulturminneloven av 1978
Paragraf: 4a

Vernedato: 02.12.2005
Tinglystdato:

Sikringssone

Beskrivelse:
Vernetype: Automatisk fredet
Lovgrunnlag: KML
Paragraf: 6

Sikringssone på: 5 meter
Vernedato: 02.12.2005